

ASPECTELE TEXTOLOGICE ALE RECEPTĂRII OPEREI LUI JAMES JOYCE

Filimon Veaceslav, lector
Departamentul de Literatură Universală și Comparată, USM

Studiul de față aduce în discuție principiile teoretice ale receptării operelor literare din perspectiva existenței mai multor versiuni ale textelor lui Joyce, valorizând direcțiile și achizițiile critice în domeniul cercetării fenomenului literar englez din secolul XX. Sînt evidențiate etapele formării corpusului de texte joycene și implicarea cercetătorilor anglo-saxoni în reconstituirea textelor originale care au fost deteriorate prin omisiuni, greșeli de tipar sau incursiuni cenzoriale. Studiul rămîne interesat și de numeroasele ediții ale romanelor și perpetuarea unor inexactități sau tradiții critice eronate care au perindat în studiul literar al modelelor narative moderniste britanice.

Cuvinte-cheie: textologie, cenzură, ur-text, ediție critică, ediție digitală, tipăritură, lizibilitate, greșeală tipografică, manuscris, versiune, copy-text.

Istoria publicării romanului *Ulise* de James Joyce este învăluită de multe mituri și dispute, unele fiind create de însuși autor, cum ar fi cea despre arderea a celor 499 de copii din 500 a romanului după ce a ieșit de sub tipar. Exista aproximativ șase versiuni ale romanului *Ulise*, fiecare din acestea avînd ediții suplimentare care descriu publicarea, contestarea și verificarea textului propriu-zis. Fiecare dintre noile ediții ale romanului neapărat vor include un capitol despre edițiile precedente acestea și motivele comitetului editorial despre conformizarea textului, coordonarea cu jurnalele autorului sau noile scrisori sau documente găsite în arhive private sau biblioteci publice care ajută la restabilirea unui text primar.

Problemele textologiei contemporane includ încercarea cercetătorilor de pe ambele maluri ale Atlanticului de a reconstitui versiunea ”intențională” a operelor literare, începînd cu Shakespeare, scriitorii americani din secolul al XX-lea și, terminînd cu textele cele mai controversate din perioada modernismului, printre care Joyce, probabil, apare ca un autor cu cele mai numeroase inconsistențe de ordin tipografic, cronologic sau hermeneutic. Important de menționat ca ambele grupuri de cercetători din SUA și din Europa au ignorat cu desăvârșire o colaborare instituțională, imposibil de evitat în eforturile de acest tip de activitate științifică. Această stare de lucruri a dus la o temporizare a rezultatelor în perspectiva unei versiuni ”originale” a prozei publicate de James Joyce.

Publicarea romanului *Ulise* în formă serializată în revistele *Little Review* și *Egoist* au creat un set suplimentar de erori caracteristice publicațiilor periodice, printre care inacuratețea silabizării, numeroase greșeli de tipar, comise și din cauza că revistele se publicau la Paris și corectorii francezi puteau mai greu depista inexactitățile din manuscrit. Astfel s-a produs o versiune care ulterior va fi contestată de totii exegeții operei joycene. Cea mai înverșunată bătălie asupra autenticității textuale a fost dată de cercetătorii Hans Walter Gabler și John Kidd și care a intrat în istoria literară ca „scandalul Joyce”. Acest conflict a adus la lumină acele aspecte ale așa numitei ”transmissional corruption”, termen folosit de editorul britanic Ronald McKerrow pentru a generaliza setul de aspecte textologice în timpul lucrului asupra unei ediții

critice a opere dramaturgului elizabetan Thomas Nashe, care a inclus și corectura făcută de autor.

Ronald McKerrow a fost și promotorul metodei bibliografice de fixare a etapelor creației literare și, activând în anii 20 ai secolului XX, a avut o influență hotărâtoare asupra studiilor joyceene. McKerrow considera că toți suntem avocații metodelor ”bibliografice”, urmărind cu migală fiecare schimbare minoră în acuratețea transcrierii textului, discifrând cu ajutorul numeroaselor metode subtile și ingenioase prima, secundă și terță etapă a compoziției, ciorna originală, prima formă completă, prima revizuire a acesteia, acestea și multe alte sarcini etc.

Tot McKerrow a introdus în instrumentarul terminologic noțiunea de ”copy-text” care este o versiune de lucru intermediară a textelor literare cu adnotarea fiecărei devieri textologice, prin care editorul încerca să găsească justificarea reeditării anumitor fragmente corectate. În cazul lui Joyce numărul acestor versiuni „copy-text” a devenit o povară pentru editori din motiv că nu au fost stabilite etapele formării textului joycean și fiecare editor și-a creat propria linie de ”copy-text”. Aceasta la prima vedere a creat un spirit de concurență între editori, dar a pus baza ”războiului textelor” printre savanți și cercetători.

Prima ediție integrală a romanului *Ulise* a apărut în 1922 la Paris la editura Shakespeare and Company cu aportul nemijlocit al autorului, care a participat la corectura textului de nenumărate ori. Această ediție a avut trei impresii (tipăriri) fiecare fiind urmată de o errată tot mai voluminoasă. A patra ediție din 1926 a inclus corectarea greșelilor conform erratelor precedente și a început o ”odiseie” a tipăriturilor textului romanului deoarece între anii 1928 și 1930 fiecare dintre aceste încercări purtau un subtitlu ”10th printing” sau ”11th printing”. Apariția la New York a unei ediții neautorizate în 1929 a incins spiritele, deoarece versiunea a fost cea necorectată din 1922, în urma căreia editorul Roth a creat așa-numita ediție pirată, și totii criticii americani interbelici au folosit un text greșit.

Una dintre edițiile romanului din perioada interbelică care poate fi considerată net superioară celor precedente este cea din 1932 publicată la Hamburg de Stuart Gilbert, un cunoscut cercetător al operei lui James Joyce, care în prefața romanului consideră că această ediție poate fi considerată una definitivă și standard, deoarece a fost revizuită chiar la cerința autorului. Pentru prima dată romanul este urmat de un corpus masiv de note și comentarii care la vederea editorului sunt indispensabile pentru oricare încercă lectura textelor moderniste britanice. Aceste note vor fi preluate de toți editorii și vor deveni o parte componentă a studiului textelor joycene.

Prima ediție autorizată, care va apărea în SUA după peste un deceniu de interdicție și persecuție pentru degradarea morală din partea ”Societății americane pentru morală” va apărea în 1934 la New York. În mare parte textul acestei ediții va include și numeroase referințe la ”greșeli de tipar” din edițiile precedente care vor da posibilitate cititorului interesat să urmărească evoluția erratelor și etapele formării unui text apropiat ad maximum intențiilor autorului. Din cauza înrăutățirii vederii Joyce nu s-a putut implica mai activ în restabilirea unui text original.

Edițiile ulterioare care au apărut după război au beneficiat masiv de arhiva lui Joyce, cu ajutorul cărora au fost depistate numeroase inexactități de tipar, toate rezultând în apariția faimoasei ediții *A Critical and Synoptic Edition* în 3 volume, editată de Hans Walter Gabeler în 1984. Până în zilele noastre aceasta este cea mai autentică versiune a textului romanului.

Editarea *A Facsimile of the Manuscript* în 1975 cu o introducere critică de Harry Levin și Clive Driver a elucidat un set de probleme textologice ca ilizibilitatea scrisului, corectarea numeroasă și neclară, includerea unor părți pe diferite file etc. Corectarea greșelilor a fost foarte dificilă deoarece multe au fost anulate chiar de autor, și care nu erau greșeli ci mostre ale experimentului lingvistic la nivelul semnului grafic. Editarea acestora a creat și o opoziție din partea publicului cititor care vedea în ele neglijență din partea editurii. Ca cele mai frecvente omisiuni pot fi considerate următoarele a) omiterea literelor ”tasseled”-”tassles”, ”bellied”,- ”belied”; b) substituirea literelor cu o grafică asemănătoare ”above”-”alone”, ”Dominic”-”Dominie”, ”pantomime”- ”pantomine”, c) metateza grafică ”whit”- ”with”, ”wiih”-”with”; d)

omiterea pauzei "a catalectic"- "acatalectic", "readywitted"- "ready-witted", "tho ught" – "thought" etc.

O altă etapă în studiile textologice a fost apariția unei ediții digitale a romanului "Ulise" în 1980. Ediția computerizată a făcut facilă corectarea numeroaselor omisiuni și alcătuirea unui registru a erratelor și substanțial a eliminat conflictele dintre diferite scoli de știință și critică literară. "Computerizarea lui Joyce" a transferat discuțiile și polemicile în spațiul virtual și a multiplicat direcțiile eronate în exegeza și hermeneutica textelor autorului. Digitalizarea textelor literare și critice a permis crearea unui spații virtual de cercetare a versiunilor și edițiilor într-o manieră nouă prin plasarea unor platforme hipertextual în care fiecare cuvânt sau noțiune are un link spre un alt hipertext și în așa mod textul devine infinit și mereu deschis interpretării și comprehensiunii.

Edițiile ulterioare care au apărut după război au beneficiat masiv de arhiva lui Joyce, cu ajutorul cărora au fost depistate numeroase inexactități de tipar, toate rezultând în apariția faimoasei ediții *A Critical and Synoptic Edition* în 3 volume, editată de Hans Walter Gabler în 1984. Până în zilele noastre aceasta este cea mai autentică versiune a textului romanului. Ediția avea o formă romanescă: textul a fost cules și prelucrat cu ajutorul unui calculator, prezentând un text "sinoptic" pe pagina stîngă și lectura acestuia pe pagina din dreapta. Deși nu a fost ceva prea excepțional în formatarea textului, maniera prezentării a fost ceva novatoriu în edițiile anglo-americe. Pentru explicații se va folosi textul sinoptic din pagina respectivă, dar care nu este comentată din punct de vedere genetic din motiv că editorul Gabler a ignorat acele etape ale creării textului care au precedat prima copie curată a manuscrisului cunoscută ca "manuscrisul Rosenbach". Ediția lui Gabler nu este un registru al istoriei genetice a textului, ea include numai versiuni auctoriale, adică doar corectările și completările la versiunile tipografice și lectura de corectare făcute de Joyce însuși, pe care Gabler le consideră "text sfânt".

Primele reacții la această ediție au fost extrem de bune și acest fenomen a fost marcat unelerrion în istoria criticii anglo-americe: laudele veneau de la cercetători care nu se ocupau de aspectele textologice sau erau membri ai comitetului editorial, printre care se numără somități ai studiilor joyceene cum ar fi Hugh Kenner, Denis Donoghue and Richard Ellmann. Jerome McGann. Recenziile apărute în revistele de influență *Times Literary Supplement*, *London Review of Books* și *The New York Review of Books* au fost semnate de aceiași erudiți pentru care structurile textologice aveau o importanță minoră.

Jerome McGann, un cercetător al literaturii britanice, a publicat o recenzie la ediția Gabler cu titlul "Ulysses as a Postmodern Text: The Gabler Edition" în care celebrează ruprea tradiției "copy-text" ce domina cultura editorială în SUA. Prin recenzia făcută lui Gabler, McGann a reînnoit abordarea textelor literare prin anularea făcută de Gabler a conceptului de "intenție auctorială finală, plasând orice efort editorial într-o paradigmă postmodernistă. McGann publică ulterior și o monografie cu titlul *A Critique of Modern Textual Criticism* în care consideră că Gabler a creat o nouă școală a studilor genetice, datorită cărora, după el, textul romanului *Ulise* devine unul postmodernist, care răstoarnă orice metodă tradițională de textologie. Concluzia lui McGann este că această ediție ar fi admirată de Foucault deoarece acest text reprezintă o socio-istorie a romanului *Ulise* de Joyce.

Alți cercetători ai tentinței Noii Noi Bibliografii au scris în termeni favorabil despre lucrările lui Gabler. Peter Shillingsburg consideră textul sinoptic ca o încercare de a valorifica textele alternative, multiple sau indeterminate pentru intra într-o nouă etapă a cercetării joyceene. Un alt savant, George Bornstein, autorul unei monografii la capitolul teoriilor editoriale în domeniul științelor umanistice, a apreciat textul sinoptic ca cea mai amplă ediție, o privire palimpsestică asupra textului literar, în care acest text nu devine un dat fixat al unei înscrieri auctoriale, ci mai sigur textul devine un sit unde actul compunerii și transmiterii se întâmplă în momentul lecturii. Nici acest cercetător postmodern nu a reușit să aprecieze că Gabler intenționat omite orice referințe la actul transmisiunii textului în ediția sa.

Criticul care s-a opus vehement metodologiei lui Gabler a fost John Kidd. Acesta a atacat frontal inecările lui Gabler Conferința Societății pentru Cercetări Textologie, la care considera

ediția ca pe una pseudoștiințifică și iminent discrucitivă, prezentând numeroase erori factologice și omisiuni grave. În 1986, Kidd publică un articol în *The New York Review of Books* în care repetă acuzațiile vociferate cu un an mai înainte. Doar în 1989, în studiul său "An Inquiry into Ulysses: The Corrected Text," comunicat la Conferința Societății Bibliografice Americane Kidd a avansat atacurile de la discuția unor greșeli individuale și "erorilor de executare" la o critică dură la adresa metodei lui Gabler.

Printre argumentele forte ale lui Kidd au fost și acuzațiile față de Gabler, precum că din cauza avangardei promovate de el, ediția sinoptică este prea "europeană" deoarece ignoră toate achizițiile tradiției americane din domenii. Gabler urmează cu strictete conceptele de bază a gândirii editoriale germane și venerează critica genetică franceză, care urma să devină o filosofie sau chiar o ideologie a studiilor textuale. Considerațiile lui Kidd se rezumă la faptul că doar combinarea eforturilor critice și editoriale ale scolilor europene, cum ar fi *étude génétique* din Franța, în colaborare cu cele americane vor produce o versiune a opere care va fi acceptată de toți cercetătorii pentru a insista asupra intențiilor finale și a obține o viziune teleologica a operei ca tintă finală a evoluției textologice.

Problema edițiilor rămâne o problemă nerezolvată și datorită intenției autorului care a exprimat clar opinia despre un control deplin asupra textului, mai ales în ce privește corectura și tiparul romanelor. Nu există evidențe care ar demonstra opinia lui Joyce despre o libertate a edițiilor și faptul că Joyce renunța la comunicarea cu publicul și criticii, angajându-se într-o muncă de corectare a greșelilor de tipar, textul romanului *Ulise* a obținut un volum suplimentar cu aproximativ 30% în comparație cu tipăritura în ciornă. O altă explicație este pur pragmatică și se reduce la un adevăr pur comercial – textele "nestabile" sunt dificile pentru lectură într-o formă livrescă și în economia de piață nici o editură nu ar publica texte care nu sunt urmate de o versiune per se lizibilă, chiar și cu sacrificiul unor apartenențe la școli, direcții și ideologii.

Deși ediția romanului *Ulise* din 1984 și controversese legate de ea au demonstrat că teoriile editoriale anglo-americane au fost influențate de cele germane și franceze, ea a adus în lumina faptul că toate trei tradiții au cu mult mai puțin teren comun decât au presupus unii teoreticieni din SUA. În concluzie devine clar că maniera de lucru a scriitorilor și diversele așteptări despre forma finală a operelor vor face toate generalizările despre studiile de gen și ediție aproape imposibile.

Era digitală a permis și cuantificarea erorilor de diferite categorii: s-a calculat că au fost corectate peste 5,000 de greșeli de ordin tipografic. Ediția apărută în 1990, cunoscută ca *Ulysses: The Corrected Text* include peste 8,000 de schimbări de text, care pare a epuizat conflictul pornit la începutul secolului numit "scandalul Joyce".

Referințe bibliografice:

1. GRODEN, Michael (1977) – *"Ulysses" in Progress*, Princeton: Princeton UP., 256 p.
2. JOYCE, James (1984) – *Ulysses: A Critical and Synoptic Edition*, prepared by Hans Walter Gabler with Wolfhard Steppe and Claus Melchior, New York and London: Garland, 1919 p.
3. McGANN, Jerome (1985) – *A Critique of Modern Textual Criticism*, Chicago: Chicago UP, 141 p.
4. McKERROW, Ronald (1972) – *An Introduction to Bibliography for Literary Students*, Oxford: Clarendon, 376 p.
5. РЕЙСЕР С. А. (1978) – Основы текстологии. Ленинград: «Просвещение», 176 с.